NÅR VI SYNGER

EN ANTOLOGI OM SANGENS BETYDNING

Sangens Hus

Alle har en stemme

Når vi synger – en antologi om sangens betydning

Anne Agersnap, Lisbeth Smedegaard Andersen, Mads Bille, Lars Ole Bonde, Lea Wierød Borčak, Rasmus Skov Borring, Anne Odgaard Eyermann, Martin Lysholm Hornstrup, Claus Skjold Larsen, Esther M. Morgan-Ellis, Elsebeth Gerner Nielsen, Bertel Nygaard, Lasse Skovgaard og Anne Tetens.

2. udgave, 1. oplag, 2026
© 2026, Sangens Hus og forfatterne

Redaktion:
Lea Wierød Borčak, Mette Johnsen Elbeck, Elsebeth Gerner Nielsen og Mette Thue, alle fra Sangens Hus og Videncenter for Sang.

Omslag og grafisk tilrettelæggelse:
Janus Engelbrecht, Sangens Hus

Forsiden illustrerer et mønster, som dannes fx i sandkorn, når de ligger på en plade, der sættes i svingninger af lyd. Forskellige frekvenser skaber forskellige mønstre – som når sang skaber forskellige virkninger i os.

Kapitel 13 er oversat af Noa Kjærsgaard Hansen

Tryk:
JYPA

Miljømærket tryksag 5041 0826

CO2 KOMPENSERET TRYKSAG

Alle rettigheder forbeholdes.

Kopiering fra denne bog kan kun findes sted på de institutioner, der har indgået aftale med Copydan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

ISBN 978-87-973408-3-7

Udgiver:
Sangens Hus
Nørregade 7D
7400 Herning
www.sangenshus.dk

Indhold

Forord 7
Marianne Jelved

Indledning 9

OPRINDELSE:
På syngende grund 15
Claus Skjold Larsen

FÆLLESSKAB:
Fra hver-for-sig-fund til sam-fund 27
Elsebeth Gerner Nielsen

HVERDAGEN:
Sang under brusebad 41
Anne Odgård Eyermann

KORSANG:
Et talentmiljø i provinsen 53
Mads Bille

SUNDHED:
Sangens betydning for sundhed og trivsel 65
Lasse Skovgaard

TRIVSEL:
Sang og sundhed i indskolingen 93
Anne Tetens og Lars Ole Bonde

BÆREDYGTIGHED:
Sange er drømmenes sprog 107
Lisbeth Smedegaard Andersen

HÅB:
Mellem drøm, forventning og håb 119
Bertel Nygaard

FOLKEOPLYSNING:
Fællessang som folkeoplysning 133
Rasmus Skov Borring

TRADITION:
Fællessang – et selvfølgeligt eller et særegent ritual? 145
Anne Agersnap

FÆLLESSANG:
»Godhedsdiskurs« og eksklusion i dansk fællessangskultur ... 159
Lea Wierød Borčak

MANGFOLDIGHED:
Sangfoldighed 171
Martin Lysholm Hornstrup

TEKNOLOGI:
Adskilt af tid og rum, men forenet i sang:
Fællessang og medier 185
Esther M. Morgan-Ellis og Lea Wierød Borčak

EFTERORD:
Sangens betydning i mit univers 199
Bertel Haarder

Om forfatterne 205

Sange er drømmenes sprog

Af Lisbeth Smedegaard Andersen, forfatter, salmedigter

Har sangen en funktion i forhold til de store klima- og miljøproblemer, vi står i? Forfatteren argumenterer ud fra tradition og historie for, at sange kan give os blik for skønheden i den verden, vi er del af, og dermed også vække kærligheden og omsorgen for naturen, før det er for sent.

I 1819 udskrev Selskabet for de skønne Videnskabers Fremme en konkurrence om en fædrelandssang. Konkurrencen inspirerede landets store romantiske digter, Adam Oehlenschläger, til en sang, hvor han indledte med at åbne udsigten over det Danmark, han så for sit indre øje:

Der er et yndigt land,
det står med brede bøge,
nær salten østerstrand…
(HS 376)

I 1839 fik sangen en passende melodi af H.E. Krøyer, og den har siden været indbegrebet af alt, hvad vi forbinder med det danske

landskab. Men når vi i dag opfatter ordene om landet med de brede bøge som en beskrivelse, er det lidt af en tilsnigelse. For i virkeligheden skriver sangen et billede frem af et Danmark, som endnu ikke fandtes, men som man gerne ville skabe. I 1819 var billedet knap så idyllisk. Landet var fattigt og stadigt mærket af efterveerne efter Napoleonskrigene, der havde kostet mange penge. I 1813 gik staten bankerot, og i 1814 fulgte tabet af Norge. Danmark var blevet et lille land, og erfaringen viste dengang som nu, at små lande har svært ved at klare sig mod de store, hvis de ikke har en fælles bevidsthed og føler sig som et folk.

Oehlenschlägers sang var et led i bestræbelserne på at ændre folks historiske bevidsthed og få dem til at elske deres land og historie ved at pege på den stolte fortid og landskabets skønhed. Og når digteren kalder landet for »gamle Danmark« forankrer han det i fortiden, ja, han går endda et skridt videre til den nordiske mytologi: Landet er ikke bare gammelt, men det er også kærlighedsgudinden Frejas sal. Med til fortiden hører også de harniskklædte kæmper, hvis gravhøje stadig lå rundt omkring i landet.

Fortiden var glorværdig, og digteren foregriber en fremtid i læ af de brede bøge. Skønt det med bøgene var også lidt af en vision. Det var ikke længe siden, grisene og de andre husdyr om efteråret fik lov til at gå og æde sig fede i egetræernes agern, men det blev der sat en stopper for med fredskovsforordningen i 1805. I stedet for de gamle skove med krogede egetræer og lavt krat drømte man nu om lyse skove med bøgetræer, der voksede hurtigere og derfor muliggjorde en mere effektiv skovdrift. Men bøgenes kroner skyggede for de små nye egetræer, der blev kvalt af mangel på lys, mens bøgene voksede sig høje og ranke og blev et symbol på den nye tid og de nye, ædle mennesker af begge køn, der skulle stige frem og indtage deres plads i samfundet. Oplysningstidens ideer havde slået rod. Midt i landets trængselstid voksede en selvbevidst borgerstand frem med krav om en ny forfatning med en folkevalgt regering til afløsning af enevælden og hele det store gamle embedsmandsapparat. Nu skulle landet være et mønster på nye ideer og frihed for et oplyst folk.

Og derfor kan digteren efter de to første vers gå over til at prise både det grønne landskab, kongen og de ædle danneborgere, der sammen skal sørge for, at Danmark skal bestå til evig tid, eller i hvert fald så længe, bøgene spejler sig i Østersøen – Jylland med Vesterhavet og den mere barske natur var ikke et helt så nærliggende symbol i den københavnske digters øjne. Men det tog landsbypræsten St. St. Blicher sig af i en sang fra 1814: »Kær est du, fødeland, sødt er dit navn«, der dog var mere afdæmpet i tonen, ligesom han tildelte sine forfædre et mere ydmygt hvilested. Det afsluttende vers lyder:

Skøn er for mig den blomsterløse vang,
min brune hede er en Edens have:
Dér hvile også mine ben engang
blandt mine fædres lyngbegro'de grave.
(HS 378)

Og Grundtvig skrev om »Kærlighed til fædrelandet« (HS 381) og om folket og modersmålet, der er »vort hjertesprog« (HS 172), Ingemann skrev romaner om Erik Menved og Valdemar'erne, og de unge malere deltog i begejstringen. En af dem var Johan Thomas Lundbye, der satte det som sit livs mål at male sit fædreland og det liv, der udfoldede sig på landet med mennesker og dyr: »hvilken Skønhed er der ikke i disse fine Linjer i vore Bakker, der er så yndigt bølgedannede, at de synes at være dukket op af Havet«, skrev han i sin dagbog, »i det mægtige Hav ved hvis Bredder de stejle gule Klinter stå, i vore Skove, Agre og Heder? Men kun en dansk kan male det; hvor falsk er ikke Tonen i de Billeder, som tyske Landskabsmalere her male« (Baagøe, 2000, s. 9).

Hele denne begejstring førte til en af de kunstnerisk set mest frugtbare perioder i vores historie. Vi kalder den stadig guldalderen, og hvem har ikke glædet sig over de dejlige fædrelandssange og Lundbyes malerier med de store gravhøje centralt i landskabet uden at tænke på, at kort forinden havde kun få bemærket gravhøjene – bortset fra bønderne, der ærgrede sig over, at bautastenene var for store til, at man kunne flytte dem, og at man derfor måtte pløje udenom.

At overleve som nation

Guldalderens program kan virke lidt voldsomt på os, der nærer en velbegrundet frygt for enhver snæversynet nationalisme, og som ikke mener, at kunst skal spændes for en bestemt ideologi. Sådan så man dog ikke på det dengang. Når Grundtvig talte om »folkesjælen« og så det som sit mål at bringe danskerne til bevidsthed om deres arv og særpræg, så var det ikke, fordi han mente, danskerne var bedre end andre folkeslag – eller i hvert fald kun *lidt* bedre. Men han mente, at alle folkeslag havde deres historie, sprog og egenart, som de skulle lære at kende og være stolte af. Han var overbevist om, at folket skulle vækkes af århundreders dvale, oplyses og tage del i samfundets liv til det fælles bedste.

Der var brug for det. Det gjaldt landets overlevelse. Den store nabo mod syd var grådig og havde appetit på Jylland og måske også Fyn og Sjælland med alle småøerne. Skulle det forhindres, så måtte man prøve at skabe en fællesskabsfølelse og en kærlighed til det land, man boede i. Og i stedet for at blive forargede, kan vi måske blive inspirerede i vores egen kamp for overlevelse i en tid, hvor ikke bare det lille Danmark, men hele kloden er truet af klimaforandringer og miljøændringer som følge af forurening, overforbrug og andre følger af menneskers grådighed og grove udnyttelse af naturen.

Hvordan gjorde de? De truede ikke og skrev heller ikke direkte, at nu skulle folk elske deres land. De oprettede derimod højskoler, hvor undervisningen ikke foregik som i »den sorte skole«, men hvor de unge fik øjnene op for en større omverden end deres egen lille landsby. Her fik fællessangen sit gennembrud, og digterne sang om en fortid og en natur, som ingen før havde tænkt særlig meget over, forfatterne skrev om bedrifter, de aldrig havde hørt magen til, og kunstnerne tog dem ved hånden og viste dem en skønhed, de ikke før havde set. Alt sammen for at vække kærligheden til landet og naturen og skærpe blikket for, at der var noget, som var værd at elske og værne om.

Hvad gør vi i dag? Vi formaner, opregner farer, truer og skaber angst. I litteraturen beskriver forfatterne det ene skrækscenarie efter det andet med mørke og kulde og undergang, billedkunstnerne

opridser tomme landskaber og brændende byer, og det samme sker i film og medier – alt sammen for at mane til besindighed og gøre det klart for os, at det er alvor, og at vi må lægge vores liv og vores forbrug om, hvis vi skal overleve. Og det er vigtigt med oplysning og information, men hvis det får karakter af et bombardement af dommedagstrusler, risikerer vi, at det i stedet skaber angst, og angst skaber handlingslammelse.

Jeg tror ikke på trusler. Jeg tror på sange som længslernes og drømmenes sprog. Derfor må vi synge også i svære tider.

Et budskab båret af sang

Der er noget rankt over mennesker, der kan synge, når tilværelsen går dem imod. Jeg er så gammel, at jeg var barn under besættelsen og oplevede Alsangen, hvor folk på forårs- og sommeraftener mødtes i Søndre Anlæg i Herning og sang sammen. Jeg var så lille, at jeg måtte lægge nakken tilbage for at se op på de voksne, men jeg husker ganske tydeligt, hvordan deres ansigter blev lysere og gladere, når de sang – som om de sang bekymringerne væk og blev håbefulde af sind.

Jeg forestiller mig, at det var netop denne erfaring af sangens magt, der fik reformatoren Martin Luther til i sin tid, det vil sige i begyndelsen af 1500-tallet, at sige, at når evangeliet skulle forkyndes, kunne man ikke nøjes med at prædike. Nej, evangeliet skulle synges ind i folk. Derfor skrev han salmer, og i dag er salmesangen en fast og elsket del af den danske gudstjeneste. Selv i krigstid sang man, når det så allersortest ud, om Gud som den faste borg. Og midt i de barskeste vintre, hvor mennesker og dyr sultede, sang man om det forår, der altid kommer og helbreder både sjæl og legeme. Som Brorson gjorde i sin vintersalme fra 1765:

Her vil ties, her vil bies,
her vil bies, o svage sind!
Vist skal du hente, kun ved at vente,
kun ved at vente, vor sommer ind.
Her vil ties, her vil bies,
her vil bies, o svage sind!

Og hvad bruger han som det synlige tegn på håbet? Han bruger de små grønne vækster, der allerede er på vej:

Turteldue, kom at skue,
kom at skue! Bag gærdet hist
dér skal du finde forsommers minde,
forsommers minde, alt grøn på kvist
(DDS 557)

I salmerne og sangene synger vi troen og håbet ind i os selv og hinanden.

Ansvar for det, vi lever af

Nu er spørgsmålet: Kan man i dag, hvor menneskeheden er truet af miljøkatastrofer, synge klimabevidsthed og vilje til bæredygtighed ind i mennesker som du og jeg, der måske noget snæversynet skæver til stigende priser på energi og restriktioner, der skal mindske forbruget, men næsten ikke orker flere advarsler om, hvor alvorlig situationen er? Så vi i stedet for at føle det som besværligt at passe på miljøet, vækkes til kærlighed og omsorg for den gudskabte verden, vi er del af, og som vi deler skæbne med?

At vi har skæbne fælles med naturen, har vores forfædre og formødre altid vidst. Der skulle være balance mellem menneske og natur. De havde ikke et romantisk syn på naturen, men de havde respekt for den og kendte dens kræfter, fordi de måtte kæmpe for at få den til at give den afgrøde, de havde brug for for at overleve. De var taknemlige for det daglige brød, fordi det ikke var en selvfølge, men de vidste, at man ikke skulle drive rovdrift på markerne. De skulle med mellemrum lægges brak, hvis de skulle blive ved med at yde. De brugte heller aldrig i bund, men gemte selv i knappe tider sædekorn og læggekartofler.

Balancen mellem mennesker og natur er forrykket. Vi er blevet alt for dygtige til at udnytte ressourcerne og alt for glemsomme over for det ansvar, vi har, og det har påvirket vores natursyn. Naturen er blevet fremmed for os. Den er noget, vi »går helt ud i «, som Per Højholt

skriver et sted, noget vi står udenfor og betragter uden at forstå, at vi er indfældet i den. Og den kendsgerning ændrer sig ikke, selvom vi går ud i skoven og omfavner stammerne.

Den forrykkede balance stiller os dog i et dilemma. Vi har vænnet os til at leve i et velfærdssamfund, hvor vi kan få opfyldt de fleste af vores behov. Der er noget paradoksalt ved, at vi på den ene side kræver stadigt billigere produkter og på den anden side råber højt om bæredygtighed. Men måske går det modsætningsfyldte lettere op for os, hvis nogen stiller det lidt humoristisk op og ovenikøbet lader os synge det, så vi kan høre, hvad vi har gang i? Som når Jens Smærup Sørensen lægger os ord i munden og får os til at synge som bonden, der sidder i førerhuset på sin traktor og filosoferer over vilkårene for det moderne landbrug:

Jeg ejer både mark og eng og det er dansk natur
og storbyfolk de roser den, de glor og de går tur
men jeg ser mest kun arbejdskrav og mulighed for fold
miljøpræk, værn og fredning, åh, det gør mig klam og kold!

Man dukker sig lidt over karikaturen af naturturisterne, og digteren lægger ikke fingrene imellem:

Engang imellem kan jeg såmænd ønske mig at bo
et sted hvor ingen aner hvad man her gør ved en ko
blot for at holde prisen lav på mælk og smør og kød
hvis ingenting man vidste var det let at være blød

Og så kommer omkvædet:

Alligevel er det lærkens sang og kalvens bløde tunge
og kornets fine skær og ræven med sin unge
der holder mig i live
og får mig til at blive.
(HS 125)

Hvad er det, der får bonden til at blive? Det er det, der møder ham som en rest af den natur, der trods alt er tilbage i et landbrug, hvor arbejdet foregår som på en fabrik, og dyrene lider under det. Bonden (og digteren) kender det liv og holder af det netop, fordi han kender det. Men holder vi af det? Hvor mange børn i dag har prøvet at lade kalvens tunge sno sig om en finger og pludselig blive bange for, at den skal suge hele armen ned i sin sultne kalvemave?

Sang får os til at tænke. Og måske kan sangen selv i vores digitale tidsalder give både os og vores børn og børnebørn lyst til at lære naturen bedre at kende. Ved at lære navne på blomster, dyr og fugle, ved at benævne og skelne de fire kornsorter. For hvor ofte bliver Jeppe Aakjærs sang om havren sunget:

Jeg er havren, jeg har bjælder på,
mer end tyve, tror jeg, på hvert strå.
Bonden kalder dem for mine fold.
Gud velsigne ham, den bondeknold!
(HS 343)

At synge verden frem

I sangene lærer vi vores verden at kende. Vi får blik for den, og vi synger den frem. I ord, i toner og rytmer. Som mennesker altid har gjort. Vores store digter, Inger Christensen, citerer i et essay den britiske forfatter Bruce Chatwin for beretningen om den labyrint af usynlige stier, også kaldet »sanglinjer«, der går som et usynligt netværk hen over hele Australien. Han kalder dem også drømmespor. Den oprindelige befolkning kalder dem »forfædrenes fodspor« og fortæller, at engang i fortiden vandrede gigantiske urvæsener hen over jorden og »sang navnet på alt, hvad der krydsede deres vej – fugle, dyr, planter, klipper, vandhuller – og på den måde skabte [de] verden gennem deres sang.« Og man kan næsten se for sig, hvordan landskabets linjer blev sunget frem i lange melodiske strøg afbrudt af klippernes og bjergenes stejle højder, og hvordan alle de levende væseners egenart blev set og fremkaldt i sang, så musvågen ikke kun hed musvåge, men *var* en musvåge. Men det skabte skal holdes i live,

og derfor må mennesker igen og igen gå ad de samme stier og genskabe verden med deres sang, ellers eksisterer den ikke: »Et usunget land er et dødt land, når sangene er glemt, vil landet selv dø« – og dermed også menneskene (Christensen, 2000, s. 51).

Vi løser ikke problemerne ved at skabe angst og mismod. Vi løser dem måske heller ikke ved at synge, men det hjælper at vække kærligheden til alt det, der lever og gror, og som vi ikke vil miste – lige fra maj måneds blomstrende læhegn til livet i byernes parker med børn og kærestepar.

Højskolerne udskrev for et par år siden en konkurrence om en sang, der skulle handle om Danmark her og nu. Jeg deltog i konkurrencen, og da det efter min mening i øjeblikket handler om at overveje følgerne af, at vi mennesker er ved at brede os ud over det hele, blev det til en sang om det dilemma, vi står i. Sangen begynder med en beskrivelse af det landskab, vi holder af, og den natur, vi er omgivet af, med hav og blæst og skiftende årstider, men hvor det allerede i første vers antydes, at noget er ved at forsvinde:

mit land er hvor vintrene tøver før sommer
i regnklare forår når viberne kommer
for vist vil de komme
vil viberne komme igen

Vi vil gerne leve i et land, hvor der er god infrastruktur, så vi kan komme hurtigt og nemt fra sted til sted. Men det går ud over skovene, engene og vandløbene og dermed også dyr og planter, ja, alt det, der ikke er vores eget, men som gør verden større og smukkere. Derfor må vi synge om det, før det er for sent.

ja synge så hjerterne næsten må briste
om det vi er tankeløst nær ved at miste
for vist skal de drømmes
skal drømmene drømmes af os

Hvad er det så for drømme? Ja, det er en drøm om, at vi må besinde os og gøre plads til den natur, vi lever af og med, og som vi skal bevare, så også vores efterkommere kan glæde sig over læhegnene, lærkerne og viberne:

for vist vil de komme
vil viberne komme igen.
(HS 167)

Klodens overlevelse

Der var engang, da man kæmpede for landets overlevelse og selvstændighed, og hvor de gamle troede på, at man kunne vække menneskers opmærksomhed og skabe fællesskab og sammenhængskraft ved at åbne deres øjne for skønheden i den natur, der omgav dem. I den kamp spillede sang, musik og poesi en rolle. I dag, hvor det drejer sig om hele klodens overlevelse, kan det måske lyde naivt at tilskrive sangen en lignende rolle. Men man må begynde et sted. Når vi synger sammen, synger vi på tværs af forskelle og meninger, synger os ud af vores ekkokamre og får øjnene op for vores omverden og den natur, der er fremmed, skræmmende, smuk og hemmelighedsfuld og fascinerende, og som vi er dybt afhængige af.

Sange er drømmenes sprog, og når vi synger, synger vi det frem, vi håber på, længes efter og elsker. Jeg tror ikke på slagsange, der hylder en bestemt ideologi, og hvor følelserne svømmer over. Men jeg tror på sange, der vækker livsglæde og fællesskab, og hvor følelse og fornuft går op i en højere enhed.

Jeg tror, sangene helt fra begyndelsen var til i Guds hjerte som drømme:

Da rummet var tavshed og mørke
– sange er stjernernes sprog–
før lyset brød frem over floder og kilder
før støvkorn og bjerge og sangfugletriller
før jorden lå udbredt og grøn for Guds blik
omsust af vindenes åndemusik –

var sangene til i Guds hjerte
– sange er drømmenes sprog –
en himmelfødt genklang fra stjernespiraler
der gribes i viser og hymner, koraler
den brusende fylde i orglernes spil
dybden i salmer hvor håbet bli'r til

i sangen er plads til at savne
– sange er længslernes sprog –
de klager og græder, de hvisker og nynner
og sorgen går ud hvor musikken begynder
det er som når solen går gennem en sky:
dagene går dig i møde på ny

Gud lagde os sange i hjertet
– sang er de elskendes sprog –
stilfærdige, milde og lidenskabssorte
i stormende trods imod dødsrigets porte
forløser i toner det største på jord
hvisker i stilhed de sagteste ord

hvor sang og musik har til huse
– sange er livsglædens sprog –
dér åbnes en dør og vi føler os hjemme
med hver vores tone og hver vores stemme
du mærker i glæden et grådhjertes skælv
sangen har magt hvor du glemmer dig selv.

Om forfatteren

Fotograf: Henrik Petit

Lisbeth Smedegaard Andersen er pastor emerita, teolog og kunsthistoriker, salmedigter, forfatter og foredragsholder. Hun har virket som præst i Den danske Sømandskirke i New York og som sognepræst i Risskov og i Holmens Kirker samt skrevet bøger om teologi, kunst og kulturhistorie. Hun er repræsenteret med salmer og sange i *Den Danske Salmebog* og *Højskolesangbogen* samt i flere salmebogstillæg og andre udgivelser.